

KUMML 1986

KUML 19 86

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Omslag: Inspireret af lerkarornamentik fra Jernalderen.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Omslag: Flemming Bau

Tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-print 120 gr.

Copyright 1988 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-050-3

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Ringborgene og den militære begivenhedshistorie	7
Die Ringburgen und die militärische Ereignisgeschichte	17
<i>Lene B. Frandsen og Stig Jensen</i> : Hvor lå Ribe i Vikingetiden	21
Where was Viking Age Ribe?	34
<i>Thomas Fanning</i> : En irsk-nordisk bronze ringnål fra Ribe	37
A Bronze Ringed Pin with Hiberno-Viking affinities from Ribe	40
<i>Charlotte Fabech</i> : Stenkisten fra Blære	45
The megalithic cist at Blære	72
<i>Bjarne Lønborg</i> : Bronzestøbning i dansk Jernalder	77
Bronzecasting	93
<i>Jytte Ringtved</i> : Jyske gravfund fra yngre romertid	95
Late Roman and early Germanic Iron Age grave finds from Jutland. Tendencies in social development	219
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1986</i>	233

En irsk-nordisk bronze ringnål fra Ribe

Af Thomas Fanning

I en kortfattet, foreløbig meddelelse om en udgravning i Grønnegade i Ribe publicerede udgraveren et fotografi af en bronzenål, der blev beskrevet som en mulig trækkenål (1). Nålen blev afbildet sammen med en del andre sager, som et eksempel på eet af tusinder af middelalderfund fra Grønnegade-området nord for Domkirken i 1955. Hverken i disse udgravninger eller under senere sonderinger på sydbredden af Ribe å fremkom sikre fund eller vidnesbyrd om bosættelse fra vikingetiden (2). Selvom dette stadig gælder, er den nærmeste analogi til den nål, der er emnet for denne artikel, nogle irsk-nordiske ringnåle fra mellemste og sen Vikingetid. Selve nålen måler 136 mm i længden og den meget lille ring har en diameter på kun 11 mm. (fig. 1). Stilken, hvis top har cirkulært tværsnit, tiltager i tykkelse mod midten og får et tyndt, rektangulært tværsnit før den smalner til mod en meget fin spids. Den er udsmykket med tre bånd af vandrette riller og et hul er boret gennem den nederste, flade del. Nålehovedet er usædvanligt ved at være sammensat af to balusterformede hoveder over hinanden, øverst afsluttet af et manglekantet hoved, der holder den lille ring. I begge balusterhoveder indgår de karakteristiske over- og underkraver, og de rhombeformede felter og mindre, trekantede facetter er ornamenteret med indstemplede prikker. Det manglekantede, øvre hoved, der kroner nålen, er uornamenteret, men har en stor gennemboring, hvori den tynde ring er anbragt. Den er lavet af en tynd tråd med cirkulært tværsnit, hvis ender er bøjet sammen. Ringen kan svinge frit og dreje i nålehovedet. På dele af nålehovedet er der spor af korrosion, men hele nålen er nu konserveret og fremtræder i en gylden bronzefarve.

Skønt denne Ribe-nål har en helt usædvanlig, om ikke unik hovedform, kan dens forskellige formelementer tvangfrit paralleliseres med irske og irsk-nordiske vikingetidsnåle fra irske fund (3). Bronzenåle med balusterformede hoveder hører til de tidligste nåleformer, der kendes fra irske bopladser og findes ofte sammen med en løs spiralring, hyppigst i lag fra tiden før vikingerne på De britiske Øer, som i Lagore Crannog, Co. Meath (4). Baluster nålehovedet var stadig på mode i vikingetiden, men nu sammensat med en simpel ring, som i Lissue ringborgen, Co. Antrim (5), og andre eksempler er fundet i 10 og 11 årh. lag i Winetavern Street og Fishamble Street (7) under Dublin-udgravningerne. I nogle tilfælde er facetterne ornamenteret med et mønster af udpunslede prikker ligesom

Ribe-nålen, og det samme motiv forekommer på nålen fra vikingegraven ved Ballateare på Isle og Man (8), som er blevet dateret til tiden 850-950 e.K. (9). Flere nåle med balusterhoved og simpel ring er ligeledes fundet i sen 10. årh. sammenhæng på Coppergate i York (10), og her, som i Dublin, findes den hyppigst sammen med den nålevariant, der karakteriseres af et mangekantet hoved og en simpel ring (11). Denne særlige type ringnål, hvis hoved svarer til Ribe-nålens, er vidt udbredt på Irland og over hele det område i vesten, som Irlands-nordboerne besøgte eller bosatte sig i – fra Isle of Man til de Skotske Øer og så langt nord og vest som Island og Newfoundland (12). Bortset fra et par undtagelser, der er kendt af forfatteren (13), forekommer disse ringnåle ikke i selve Norge, og dette fravær synes at bekræfte deres irsk-nordiske sammenhæng.

Det er bemærkelsesværdigt at finde kombinationen af både nålehoved-baluster og -mangekant på Ribe-eksemplaret. Fra Danmark kendes yderligere to bronze ringnåle med mangekanthoved og prikornamentik på både hoved og ring, den ene fra Århus (14), den anden fra Odense (15). Det er bemærkelsesværdigt, at alle de tre danske nåle er fra byer, og for Århus og Odense fundenes vedkommende fra vikingetidslag. En nål med balusterhoved og et fint eksemplar med mangekanthoved fundet i Hedeby (16) fremhæver yderligere typens sammenhæng med vikingetidens handelscentre.

Den diminutive ring, der er trådet gennem den store gennemboring på Ribe-nålen, er en ringform, der sædvanligvis hører sammen med de små pladehoved nåle, der forekommer i vikingetids sammenhæng i Skandinavien og Østersø-området. Disse karakteristiske nåle har kort stilk med fortykket eller kubisk hoved, kronet med en plade med hul til en lille bronze trådring af glideknode- eller kædeledform. Eksempler kendes fra Hedeby (17), Birka (18) og Helgø (19). Typen forekommer også i Norge, på Kaupang og andre pladser i Vestfold (20). Nogle af disse Vestfold-nåle har en baluster i stedet for en simpel kubisk fortykkelse under pladen, og er mønstret med prikornamentik som de irske.

Fra de tidlige vikingetidslag i Nicolaigade i Ribe, der blev udgravet i 1970'erne og møntdateret til 8 årh., foreligger to eksemplarer af denne skandinaviske ringhovednål. På den ene har nålehovedet en trekantet udvidelse med en lille gennemboret udløber til optagelse af en diminutiv ring. Det trekantede område har spor af forgyldt fletværksornamentik (21). Denne nål har ingen umiddelbare paralleller, men den hører generelt til samme gruppe, som den anden er en god repræsentant for. Denne er næsten en miniature ringnål, kun 58 mm lang, men med det typiske rhombeformede »plade«-hoved med gennemboring til den diminutive glideknode ring (22). Da de blev fundet påpegede forfatteren paralleller til lignende ringe fra 9 årh. fra Ytre Moa (23) og Kaupang i Norge, og også ligheden med nålene fra Hedeby. Sådanne pladehovednåle er kun sjældent fundet på De britiske Øer. I alt foreligger kun tre fra Irland, den ene i et vikingefund fra Inchbo-

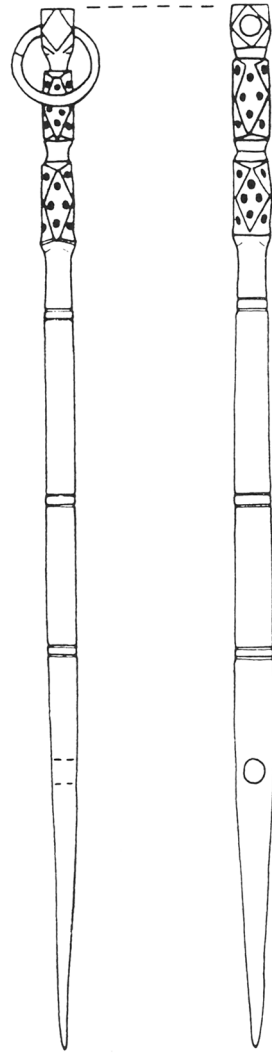

Fig. 1. Ringhovednål af bronze fra Grønnegade, Ribe (1:1).

Bronze ringed pin from Grønnegade, Ribe.

fin, Co. Westmeath (24) og to fra vikingernes Dublin (25). I denne generelt set skandinaviske region synes formen, tilsyneladende allerede i den tidlige vikingetid, at være blevet til ved en tilpasning af en simpel nåletype, der går tilbage til dragtnåle, som var i brug i en sen del af romersk jernalder (26).

For nu at vende tilbage til ringnålen, som her er det specifikke emne, synes dens særlige form at være en sammensmeltning af forskellige komponenter med dens lange nål, baluster og polygonale hoved med forbindelser til irsk-nordiske nåle, og dens diminutive ring med relationer til de små

skandinaviske nåle, der er diskuteret ovenfor. Det er derfor fristende at se denne nål som et produkt fra et vikingetids værksted i Ribe, hvor håndværkeren som model havde nogle nåle med simpel ring, baluster og mangekanthoved, der kunne være nået dertil gennem handelskontakt med York eller Dublin i sent 10 eller 11 årh. Det mangekantede hoved og nålens lange stilk antyder en sådan vestlig indflydelse, men muligheden for indflydelse fra Vestfold kan dog ikke udelukkes. Med hensyn til ringformen er det allerede påpeget, at prototyper for den diminutive trådring eksisterede allerede i tidlig vikingetid i Ribe. Gennemboringen af den nedre del af stilken er højst usædvanlig, og der findes ingen paralleller til dette træk på nåle af denne karakter. Den kan meget vel være lavet sekundært.

Hvad enten nålen har fungeret som dragtnål eller trækkenål, står den nærmest de irsk-nordiske ringnåle fra tiden mellem 900 og 1050 e.Kr. Dens tilstedeværelse mellem fundene fra Grønnegade rejser spørgsmålet, om der har været en sen vikingetids bebyggelse i området syd for Ribe å. Fremtidige udgravninger og yderligere forskning kan medvirke til løsningen af dette særlige problem.

A Bronze Ringed Pin with Hiberno-Viking affinities from Ribe

By Thomas Fanning

In a brief preliminary account of an excavation in the Grønnegade district of Ribe the excavator published a photograph of a bronze pin which was labelled as a possible bodkin (1). The pin was illustrated along with some other objects, as an example of a medieval find – one of the thousands discovered in the Grønnegade area north of the Cathedral during the excavations which commenced in 1955. These investigations and subsequent cuttings opened up on the south bank of Ribe Å failed to yield any clear evidence of Viking Age structures or material (2). Although this appears to be the present position the closest analogies for the bronze pin which is the subject of this note are to be found amongst the Hiberno-Viking ringed pins of the middle and late Viking phases.

The pin itself measures some 136mm. in length and the very small ring has a diameter of just 11mm. (Fig. 1). The shank is circular in section at the top, thickening towards mid-point and then assuming a thin rectangular section before tapering to a very fine point. It is decorated with three bands of horizontal groovings and has a hole drilled through the lower flattened section. The pin-head is unusual in that it consists of two baluster-type heads placed one above the other, the whole surmounted by a polyhedral head which holds the small ring. Both the baluster heads display the typical upper and lower collars and the main lozenge-shaped panels together with the minor triangular facets are decorated with a series of sunken, punched dots. The polyhedral-shaped upper head which crowns the pin is undecorated but has a large perforation through which the tiny link-type ring is threaded. This component is made from a thin circular-sectioned wire rod whose ends are butted

together. The ring can swivel freely and also slide around in the pin-head. There are traces of corrosion on portions of the pin-head but these areas and the entire pin are now conserved and display a golden bronze colour.

Although this Ribe pin has a very unusual if not unique head form, the elements which comprise it are easily paralleled amongst the Irish and Hiberno-Viking pins from western, insular contexts (3). Bronze pins with baluster heads are amongst the earliest forms known from Irish habitation sites and are usually associated with a loose spiral-type ring particularly in pre-Viking levels as at Lagore Crannog, Co. Meath (4). The baluster pin-head continued in fashion during the Viking period but with a plain ring attached as at Lissue ringfort (5), and examples have been found in 10th and 11th century levels at Winetavern Street (6), and Fishamble Street (7) in the Dublin excavations. In some instances the facets are ornamented with a pattern of impressed dots just as displayed on the Ribe pin, and this motif can also be seen on the pin from the Viking grave at Ballateare in the Isle of Man (8) which has been assigned a dating bracket of 850-950 A.D. (9). A number of plain-ringed baluster-headed pins have also been found in a late 10th century context at the Coppergate site in York (10), and here, as in Dublin, the form most frequently associated with them is the plain-ringed polyhedral-headed variety (11). This particular type of ringed pin whose pin-head form is represented on top of the Ribe pin is widely distributed in Ireland and throughout the western regions settled and frequented by the Hiberno-Norse – from the Isle of Man to the Scottish Isles and even as far north and west as Iceland and Newfoundland (12). Apart from two exceptions, known to the writer (13), these forms of ringed pin do not occur in Norway itself and this absence tends to confirm the Hiberno-Viking association. It is interesting to find the combination of both pin-head forms – baluster and polyhedral – on the Ribe example. Two other bronze ringed pins with polyhedral-type heads and bearing dot patterns impressed on both their pin-heads and rings are known from Denmark, one from Arhus (14) and another find from Odense (15). Significantly, all three Danish pins are from town sites and in the case of the Arhus and Odense specimens from Viking levels. An example with a baluster-type head and another fine specimen with a polyhedral head have been found at Haithabu (16) to further emphasise this association with centres of trade and commerce in the Viking period.

The tiny wire ring threaded through the large perforation in the upper polyhedral portion of the Ribe pin-head belongs to a form of ring usually associated with the small plate-headed pins found in Viking contexts in Scandinavia and the Baltic region. These distinctive pins have short shanks with expanded or cubical-type heads crowned with a plate which is perforated to hold a small bronze wire ring of slip-knot or link form. Examples are known from Haithabu (17), from Birka (18), and Helgø (19). The type is also found in Norway at Kaupang and at other Viking sites in the Vestfold area south of Oslo (20). A number of these Vestfold pins have a baluster rather than a simple cubical type protrusion below the plate and display the dot ornament as found on the insular pins. The early Viking levels in the Nicolaigade area of Ribe excavated in the 1970s and coin-dated to the 8th century yielded two examples of this Scandinavian form of ringed pin. In one instance the pin-head has a triangular-shaped expansion with a small holed projection above it to hold the tiny linked-type ring. The triangular area has traces of a gilt interlaced design (21). It has no close parallels but obviously belongs to the same general group of which the second pin (as yet unpublished) is a good example. This is almost a miniature ringed pin only 58mm. long but it has the typical lozenge-shaped 'plate' head perforated to hold the tiny slip-knot ring (22). At the time of discovery the present writer offered some comments on these two pins pointing out the parallels with similar pins from 9th century contexts at Ytre Moa (23) and Kaupang in Norway and likewise the comparisons with the pins from Haithabu. Such plate-headed pins are rarely found in the insular west – only three examples have surfaced in Ireland – the first amongst a group of Viking objects from Inchbofin, Co. Westmeath

(24) and there are two specimens from Viking Dublin (25). The form appears to be an adaptation, in the general Scandinavian region and probably in the early Viking period, of a simple pin type owing its origins to one of the stick-pin forms current during the later Roman Iron Age (26).

To return to the ringed pin which is the specific subject of this note its peculiar form seems to be an amalgam of various components with the long shank, baluster and polyhedral head showing affinities with the insular Hiberno-Viking pins and its tiny ring related to the small Scandinavian pins discussed above. It is tempting to see this pin, therefore, as the product of a Viking workshop at Ribe where the craftsman had, as his models, examples of the plain-ringed pins with baluster and polyhedral heads which could have been brought in as a result of trading links with York or Dublin in the late 10th or 11th centuries A.D. The addition of the polyhedral head plus the long shank of the pin would tend to suggest such western influence though the possibility of some influence from the Vestfold pins cannot be ruled out. As for the ring form we have already seen how proto-types for the tiny wire ring existed among the early Viking material from Ribe. The perforation in the lower portion of the shank is most unusual and there is no parallel for this feature, known to the writer, on such a pin. It may well be of secondary workmanship. Whether the pin functioned as a dress-fastener or a bodkin, its closest affinities lie amongst the Hiberno-Viking ringed pin types current between 900 and 1050 A.D. Its occurrence amongst the finds from the Grønnegade district of Ribe poses the question of the possibility of a late Viking presence in an area to the south of Ribe Å. Future excavation and further research may help to solve this particular problem.

Thomas Fanning
Dublin

Oversættelse til dansk: Poul Kjærøum

NOTER

NOTES AND REFERENCES

- 1) Stiesdal, H. 1968. An excavation in the town of Ribe, Denmark. *Rotterdam Papers I*, 155-160, fig. 8.
- 2) Jensen, S., Madsen, P.R., and Schjørring, O. 1983. Excavations in Ribe 1979-82. *Journ. Danish Archaeology* 2. 156-170, p. 169.
- 3) Fanning, T. 1969. The Bronze Ringed Pins in Limerick City Museum, *North Munster Antiq. J.* 12, 6-11, Fig. 1.
- 4) Hencken, H. O'N. 1950. Lagore Crannog: An Irish Royal Residence of the 7th to 10th centuries A.D., *Proc. Royal Irish Acad.* 53C, 1-247, fig. 14, no. 635.
- 5) Bersu, G. 1947. The Rath in Townland Lissue, Co. Antrim, *Ulster J. Archaeol.* 10, 30-58, fig. 10:1.
- 6) *Viking and Medieval Dublin 1973 (National Museum of Ireland, Exhibition Cat.)*. Dublin, p. 26.
- 7) Oplysningen er venligst stillet til rådighed af udgraveren, dr. Patrick Wallace, National Museum of Ireland. Information kindly provided by the excavator, Dr. Patrick Wallace, Nat. Mus. of Ireland.
- 8) Fanning, T. 1983b. The Hiberno Norse Pins from the Isle of Man, in Co. Fell, P. Foote, J. Graham-Cambell, R. Thomson (Eds.), *The Viking Age in the Isle of Man*, London, 25-34, fig. 1:2.
- 9) Bersu, G. and Wilson, D. M. 1966. *Three Viking Graves in the Isle of Man* (Soc. for Medieval Arch. Monogr. Ser. 1), London, p. 85-87.
- 10) Hall, R. 1984. *The Viking Dig, the Excavation at York*, London, p. 104.

- 11) O'Riordain, B. 1976. The High Street Excavations, B. Almquist and D. Greene (Eds.), *Proc. of the Seventh Viking Congress*, Dublin, 135-140, p. 138, pl. 12:3.
- 12) Fanning, T. 1983a. Aspects of the Bronze Ringed Pin in Scotland, A. O'Connor and D. V. Clarke (Eds.), *From the Stone Age to the 'Forty-five'*, Edinburgh, 324-342, p. 330.
- 13) Begge er fund uden kendt findested in Univ. Oldsak samling, Oslo.
Both are unprovenanced finds in the Univ. Oldsaksamling, Oslo.
- 14) Andersen, H. H., Crabb, P. J., Madsen, H. J. 1971. *Århus Søndervold. En Byhistorisk Undersøgelse*, København, p. 206.
- 15) Thrane 1982. Fra boplads til bispeby, Odense til 1559, Odense, p. 143. Undersøgt med venlig tilladelse fra museumsledelsen i Odense.
Examined by kind permission of the Museum authorities at Odense.
- 16) Fanning, T. 1988b. Die bronzenen Ringkopfnadeln aus dem Hafen von Haithabu, *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 27.
- 17) Jahnkuhn, H. 1943. *Die Ausgrabungen in Haithabu 1937-39*. Berlin-Dahlem, abb 73:h.
- 18) Arbman, H. 1940. *Birka I. Die Gräber*, Stockholm, Taf. 170:10.
- 19) Waller, J. 1972. The Dress Pins, *W. Holmquist et al. (Eds.) Excavations at Helgo IV*, Uppsala, 27-69, fig. 7.
- 20) Blindheim, C. 1976. A Collection of Celtic (?) Bronze Objects found at Kaupang (Skiringsal), Vestfold, Norway, *B. Almquist and D. Greene (Eds.) Proceedings of the Seventh Viking Congress*, Dublin 9-27, p. 20.
- 21) Bencard, A. M. 1973. Ribes Vikingetid, *Mark og Montre*, 28-48, p. 33.
- 22) Forfatteren takker Aage Andersen og Stig Jensen for hjælp ved undersøgelse af nålene fra Ribe udgravningerne.
The writer wishes to acknowledge the assistance given by Mr. Andersen and Mr. Jensen in the examination of the pins from the Ribe excavations.
- 23) Bakka, E. 1965. Ytre Moa, *Viking* 29, 121-145, p. 129, fig. 6.
- 24) de Paor, L. 1962. Antiquities of the Viking Period from Inchbofin, Co. Westmeath, *J. Royal Soc. Antiq. Ireland* 92, 187-191, p. 188, fig. 1a.
- 25) Fanning, T. 1988a. Three Ringed Pins from Viking Dublin and their Significance, *J. Bradley (Ed.). Settlement and Society in Medieval Ireland. Essays presented to F. X. Martin, O.S.A. Kilkenny*.
- 26) Fanning T. 1988b. Die bronzenen Ringkopfnadeln aus dem Hafen von Haithabu. *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 27.

